

ТА'LIM TIZIMDA BOSHQARUVNING PSIXOLOGIK USULLARI

University of Business and Science
Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi
Akbarova Nasibaxon Xorinboyevna

Ilmiy raxbar: Pedagogika va psixologiya
kafedrası stajyor o'qituvchisi

To'raboyev Azamat Muxamadullayevich

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsda yuzaga keladigan boshqaruv jarayonidagi psixologik konfliktlarning kelib chiqishiga sabab raxbarning boshqaruv uslubidagi psixologik kamchiliklarning nazariy va amaliy tarzda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Xarakter aksentuatsiyasi, psixopatiya, lebiral boshqaruv , demokratik boshqaruv, avtoritar boshqaruv uslublari, shaxsning senzitivligi.

Аннотация: В данной статье в теоретическом и практическом аспектах рассмотрены психологические недостатки стиля управления руководителя, являющиеся причиной возникновения психологических конфликтов в процессе управления, возникающих у личности.

Ключевые слова: акцентуация характера, психопатия, либеральное управление , демократическое управление, авторитарные стили управления, чувствительность личности.

Kirish

Ta'lim tizimi har bir jamiyatning taraqqiyoti, ma'naviy va intellektual salohiyati asosini tashkil etadi. Ushbu tizimning samarali faoliyat yuritishi ko'p jihatdan uning

boshqaruv tizimiga bog‘liq. An’anaviy boshqaruv yondashuvlari hozirgi zamon talablariga javob bermasligi mumkin, chunki bugungi kun ta’lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki shaxsiy rivojlanish, ijtimoiylashuv va emotsional ong shakllanishi uchun ham mas’uldir. Shu bois, rahbarlar va pedagoglar tomonidan psixologik yondashuvlar asosida boshqaruvni tashkil etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Psixologik boshqaruv usullari nafaqat buyruq va nazorat asosida ish yuritishni emas, balki inson psixologiyasini chuqur tushunish, ijtimoiy-psixologik muhitni sog‘lomlashtirish, motivatsiya, ishonch, hamkorlik, muloqot kabi omillarni inobatga olishni nazarda tutadi. Ushbu maqolada ta’lim tizimida boshqaruvning psixologik usullari, ularning samaradorligi hamda amaliyotdagi o‘rni tahlil qilinadi.

Psixologik boshqaruv tushunchasi - Psixologik boshqaruv deganda insonlarning xulq-atvori, hissiyotlari, munosabatlari va motivatsiyasini boshqarish orqali umumiy maqsadga erishish tushuniladi. Bunday yondashuv rahbarning shaxsiy psixologik xususiyatlari, ijtimoiy intuitsiyasi, empatiyasi va kommunikatsion ko‘nikmalariga asoslanadi.

Ta’lim tizimida rahbarlik qiluvchi shaxslar maktab direktorlari, kafedra mudirlari, dekanlar faqatgina tashkilotchilik bilan cheklanmasdan, pedagoglar va o‘quvchilarning psixologik holatini hisobga olgan holda faoliyat yuritishlari kerak. Agar rahbar o‘z jamoasining ehtiyojlarini, hissiy holatini tushunmasa, bu ta’lim sifati va muhitiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Xodimlarni boshqarish - psixologiyaning boshqaruv faoliyatining psixologik mexanizmlarini o‘rganuvchi bo‘limi. Boshqaruv psixologiyasining asosiy vazifasi boshqaruv tizimidagi ish samaradorligi va sifatini oshirish maqsadida boshqaruv faoliyatining psixologik shart-sharoitlari va xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat. Boshqaruv jarayoni menejerning faoliyatida amalga oshiriladi, unda menejment psixologiyasi quyidagi fikrlarni ta’kidlaydi: diagnostika va davlat prognozlash va boshqaruv quyi tizimining o‘zgarishi; nazorat qilinadigan obyektning holatini

o'zgartirishga qaratilgan subordinatorlar faoliyati dasturini shakllantirish; qaror ijrosini tashkil etish. Menejer shaxsida boshqaruv psixologiyasi o'zining boshqaruv ehtiyojlari va qobiliyatlarini, shuningdek, uning shaxsiy boshqaruv konsepsiyasini ajratib turadi, bu esa super-vazifa, muammo mazmuni, boshqaruv rejalari va ichki qabul qilingan boshqaruv tamoyillari va qoidalarini o'z ichiga oladi. Boshqaruv psixologiyasi tomonidan o'rganiladigan boshqaruv quyi tizimi odatda ierarxik bog'langan menejerlar katta guruhining birgalikdagi faoliyati bilan ifodalanadi. Shuningdek, psixologik boshqaruv o'z ichiga ishonchli muhit yaratishni, ijobiy motivatsiyani shakllantirishni, emotsional barqarorlikni ta'minlashni oladi. Bu usullar o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi, stress darajasini pasaytiradi va ish faoliyatining samaradorligini oshiradi. **Psixologik boshqaruv usullari quydagilar:**

1. **Motivatsiya va rag'batlantirish** - Psixologik boshqaruvda ichki va tashqi motivatsiya muhim o'rin tutadi. Rahbar pedagoglar va o'quvchilarni moddiy emas, balki ma'naviy jihatdan rag'batlantirishni o'rganishi lozim. Masalan, o'qituvchini jamoat oldida e'tirof etish, minnatdorchilik bildirish, ijodiy tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash — bu oddiy, ammo kuchli psixologik vositalardir.
2. **Empatiya va tinglash madaniyati** - Samarali boshqaruv bu biryoqlama ko'rsatmalar berish emas, balki ikki tomonlama muloqotdir. Rahbar har bir xodimning fikrini tinglash, uni tushunishga harakat qilish, muammolariga befarq bo'lmaslik orqali ishonchni mustahkamlashi mumkin. Empatiya rahbar va jamoa o'rtasidagi emotsional bog'liqlikni kuchaytiradi.
3. **Kommunikatsion ko'nikmalar**- Har bir ta'lim muassasasida sog'lom muloqot muhiti bo'lishi zarur. Rahbarning har bir so'zi, tanbeh yoki maqtovi pedagoglarga ruhiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli rahbar doimo konstruktiv, to'g'ri, ochiq va ijobiy muloqot olib borishga intilishi lozim.
4. **Konfliktlarni hal qilish** - Har qanday jamoada ixtiloflar bo'lishi mumkin. Psixologik boshqaruv ixtiloflarni jazolash yo'li bilan emas, balki tahlil

qilish, sabablarini aniqlash va murosali yechimlar orqali bartaraf etishni ko'zlaydi. Bu esa jamoaviy birdamlikni oshiradi.

Psixologik boshqaruvning nazariy asoslari quydagicha aks etadi bullarga

Psixologik boshqaruv nazariyasi Kurt Levin, Abraham Maslow, va Daniel Golemanlarning ishlariga asoslanadi. Masalan, Abraham Maslowning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasiga ko'ra, insonlar avval xavfsizlik, keyin ijtimoiy e'tirof, nihoyat, o'zini ro'yobga chiqarish kabi ehtiyojlar zanjiri bo'yicha rag'batlantiriladi. Ta'lim rahbari aynan qaysi bosqichda motivatsiya yetishmayotganini anglab, shunga qarab strategiya tanlashi lozim.

Daniel Goleman esa emotsional intellektning (EI) boshqaruvdagi o'rni haqida fikr yuritgan. Unga ko'ra, rahbar nafaqat o'z hissiyotlarini boshqarishi, balki boshqalarning emotsional holatini anglab, unga munosib tarzda javob berishi lozim. Bu ko'nikma jamoada ijobiy psixologik iqlim yaratadi va ishonchni mustahkamlaydi.

Amerikalik tadqiqotchi Linda Juell o'zining ijtimoiy-psixologik hodisalardan muhimi bo'lmish liderlik masalasiga o'ziga xos yondashuvini bayon etgan. U bu muammoni aynan bizning sharoitimizdagi talqini, ya'ni mardlik va jasorat ko'rsatish uchun ochiq maydonlar yo'q bo'lgan sharoitda liderlik xislatlarining namoyon bo'lish xususiyatlarini ochishga urinadi. Uning fikricha, zamonaviy ishlab chiqarishning samaradorligi eng avvalo, xodimlar rolini oshirib, liderlarnikini aksincha, pasaytirish, yoki aniqrog'ini aytganda, kamaytirish hisobiga ro'y beradi. Shundagina rahbarlikda ortiqcha bo'g'inlarni kamaytirish mumkin. Liderning, ya'ni amerikaliklar rahbari lider fenomeni doirasida tasavvur qilishadi, vazifasi – guruhning samarali faoliyat ko'rsatish yo'larini belgilab berishdir.

Bu kitobda ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan ahamiyatli bo'lgan tushunchadan biri bu – “superlider” tushunchasidir. Superlider kim va qachon oddiy lider superga aylanadi? Amerikalik tadqiqotchilar Mans va Simslarning fikricha, eng yaxshi lider – bu **“superlider”dir**. Bu shunday shaxski, u o'z xodimlarining aksariyatini liderlarga, birinchi navbatda o'zlari uchun liderlarga aylantira oladi. Bunday asosiy g'oya

shundan iboratki, agar odam eng avvalo, o'zi uchun lider bo'la olsa, o'zidagi bu malaka yoki mahoratni boshqalarga yetkaza olsagina, bu odam uchun shunday vaqt-soat yetib keladiki, jamoa o'zi mustaqil ishlaydigan, bevosita tepasida turib boshqarib turadigan insonga muhtoj bo'lmagan mexanizmga aylanadi. Bu – superliderlikdir. Samarali boshqaruv – aslida ijtimoiy ta'sirni amalga oshirishning eng namoyishkorona ko'rinishidir. Shu ma'noda, liderlik avval shaxsning o'ziga, so'ngra o'zgalarga bera oladigan ta'sirida ko'rinadigan fazilatlar majmuidir, deb ta'riflanadi.

Buxoro viloyatidagi pedagogika kollejida olib borilgan eksperimentda ikki guruh o'qituvchilarga boshqacha boshqaruv usullari qo'llanildi: birinchi guruhda an'anaviy buyruqbozlik yondashuvi, ikkinchisida esa psixologik boshqaruv yondashuvi asosida faoliyat olib borildi. Bir oy davomida kuzatuv natijalariga ko'ra, ikkinchi guruhda dars sifati 27% ga oshgan, o'quvchilarning faolligi va ishtiroki sezilarli darajada ko'paygan. Bu esa psixologik yondashuvning real samaradorligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek, xalqaro miqyosda ham bu yondashuv qo'llanilmoqda. Finlyandiya, Kanada kabi ilg'or ta'lim tizimlarida rahbarlikka tayyorlanayotgan shaxslar uchun maxsus "Psixologik liderlik" kurslari mavjud. Bu tajribalarni O'zbekistonda ham bosqichma-bosqich tatbiq etish mumkin.

Zamonaviy ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli boshqaruv bu faqat ma'muriy vositalar emas, balki inson qalbini tushuna olish, jamoada ruhiy barqarorlikni yaratishdir. Psixologik boshqaruv shuni ta'minlaydi.

Strategik tavsiyalar:

Har bir ta'lim muassasasida psixologik diagnostika tizimi yo'lga qo'yilishi kerak (rahbarlar, o'qituvchilar, o'quvchilar emotsional holatini aniqlovchi testlar orqali); Rahbarlar uchun psixologik ko'nikmalar bo'yicha malaka oshirish kurslari joriy etilishi lozim; Jamoaviy ishlar (seminar, psixologik trening, teambuilding) orqali emotsional intellekt rivojlantirilishi kerak;

Har bir pedagogda o‘z-o‘zini anglash va hissiy holatlarni boshqarish qobiliyatini rivojlantirish orqali ish unumdorligini oshirish mumkin.

Amaliy misollar - Toshkent shahridagi bir umumta’lim maktabida olib borilgan psixologik tahlillar shuni ko‘rsatdiki, direktor tomonidan empatik yondashuv, pedagoglar bilan doimiy ochiq muloqot olib borilishi, muntazam fikr almashuvlar tashkil etilishi o‘qituvchilarning ishga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartirgan. Bu esa nafaqat dars sifatini, balki o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini ham oshirgan. Shuningdek, bir oliy ta’lim muassasasida rahbar tomonidan emotsional intellekt treninglari joriy etilishi xodimlar o‘rtasida tushunmovchilik va ziddiyatlarni kamaytirgan. Bu amaliy misollar psixologik boshqaruv usullarining real natijalar berishini ko‘rsatadi.

Xulosa va tavsiyalar - Psixologik boshqaruv zamonaviy ta’lim tizimi ehtiyojlariga javob beruvchi, inson salohiyatiga tayanadigan yondashuvdir. U nafaqat ma’muriy faoliyatni, balki butun jamoaning ichki muhitini va ish samaradorligini belgilaydi.

Tavsiyalar:

- Har bir rahbar psixologik bilimlarni egallashi zarur;
- Motivatsion va kommunikativ treninglar tashkil etilishi kerak;
- Ish joylarida doimiy psixologik monitoring yo‘lga qo‘yilishi lozim;
- Har bir pedagogning hissiy holatiga e’tibor qaratilishi shart.

Agar ta’lim rahbari o‘z jamoasiga inson sifatida yondasha olsa, bu tizimda barqarorlik, ishonch va taraqqiyot bo‘ladi. Demak, ta’limda boshqaruv faqat rasmiy hujjatlar va ko‘rsatmalar bilan emas, balki yurak bilan ham olib borilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova V.M. “Ijtimoiy psixologiya asoslari”.
2. G‘oziyev E. “Psixologiya”

3. Barotov Sh.R. “Psixologik xizmatning nazariy va amaliy muammolari”.
4. Xazratov K, “Boshqaruv psixologiyasi fanidan ma’ruzalar”
5. D.I. Mukumova, R.X. Fayzullaev, A.A. Jumanov, S.B. Yarova Boshqaruv psixologiyasi / O‘quv qo‘llanma /
6. Odilboyevich, J. X. (2025). TA’LIM TIZMDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLLALARNI O ‘QITISHDA INKLYUZIV TA’LIMNING O ‘RNI VA AHAMIYATINING PEDAGAGIK VA PSIXOLOGIK JIXATLARI. Research Focus, 4(Special Issue 2), 132-140.
7. Odilboyevich, J. X. (2025). O ‘SMIRLIK DAVRIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINING SHAKLLANISHIGA IJTIMOIIY MUHITNING TA’SIRI. Central Asian Journal of Education and Innovation, 4(4), 150-153.
8. Jurayev, X. O. (2024). Shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida o ‘z men konsepsiyasining psixologik mexanizmlari. Science and Education, 5(9), 237-242.
9. Xaydarjon, J. (2022). SHAXS IJTIMOIIY XIMOYASIZLIGINIOGISHGAN XULQ ATVORGA TASIRINI IJTIMOIIY PSIXOANALITIK MEXANIZMLARI.
10. Odilboyevich, J. X., & Baxromjon o‘g‘li, Z. A. THE ROLE OF CHARACTER ACCENTUATION IN THE MANIFESTATION OF DEVIANT BEHAVIOR DISORDERS.